

Πανελλήνιες Εξετάσεις Ημερήσιων Γενικών Λυκείων

Εξεταζόμενο Μάθημα: **Αρχαία Προσανατολισμού, Ανθρωπιστικών Σπουδών**

Ημ/νία: **9 Ιουνίου 2017**

Ενδεικτικές Απαντήσεις Θεμάτων

Διδαγμένο κείμενο

A1. Μετάφραση

Στις άλλες δηλαδή ικανότητες, όπως ακριβώς εσύ λες, αν κάποιος ισχυρίζεται ότι είναι ικανός αυλητής ή (ικανός) σε άλλη οποιαδήποτε τέχνη, στην οποία όμως δεν είναι, ή τον περιγελούν ή οργίζονται και οι συγγενείς (ή οι στενοί φίλοι) πλησιάζοντάς τον συμβουλεύουν σαν να είναι τρελός· στη δικαιοσύνη, όμως, και στην άλλη πολιτική αρετή ακόμα κι αν γνωρίζουν για κάποιον ότι είναι άδικος, αν αυτός ο ίδιος εναντίον του εαυτού του λέει την αλήθεια μπροστά σε πολλούς (άλλους), πράγμα το οποίο σε εκείνη την περίπτωση (δηλ. στις άλλες τέχνες) θεωρούσαν ότι είναι σωφροσύνη, δηλ. το να λέει κάποιος την αλήθεια, σε αυτή την περίπτωση (δηλ. στη δικαιοσύνη και στην άλλη πολιτική αρετή) τρέλα και ισχυρίζονται ότι όλοι πρέπει να λένε ότι είναι δίκαιοι, είτε είναι είτε όχι, αλλιώς (ενν. λένε) ότι είναι τρελός αυτός που δεν προσποιείται το δίκαιο· γιατί, κατά τη γνώμη τους, είναι αναγκαίο ο καθένας χωρίς εξαίρεση κατά τούτον τον τρόπο (ή έτσι) να έχει μερίδιο σ' αυτή, ή, διαφορετικά (ενν. είναι αναγκαίο) να μη συγκαταλέγεται μεταξύ των ανθρώπων.

B1.

Ο Πρωταγόρας, αναγνωρίζοντας πως ο μύθος του δεν μπορεί να διαθέτει αποδεικτική ισχύ (*«ὅτι δὲ μὴ οἷη ἀπατᾶσθαι»*), θα επιχειρήσει να στηρίξει με λογική επιχειρηματολογία την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής, με τα οποία αναιρείται το πρώτο επιχείρημα του Σωκράτη.

Ξεκινάει τη συλλογιστική του πορεία με την αποδεικτέα θέση (*«ἡγοῦνται πάντες ἄνθρωποι πάντα ἄνδρα μετέχειν δικαιοσύνης τε καὶ τῆς ἄλλης πολιτικῆς ἀρετῆς»*), που θα πρέπει να νοηθεί ως συμπέρασμα, την οποία στηρίζει σε δύο φράσεις – αιτιολογήσεις (*«πάντας δεῖν φάναι εἶναι δικαίους»*, *«ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχὶ μετέχειν αὐτῆς»*). Αρχικά, δικαιολογεί την πρακτική των Αθηναίων, στην οποία αναφέρθηκε προηγουμένως ο Σωκράτης, αποδεικνύοντας ότι αυτοί πιστεύουν στην καθολικότητα της πολιτικής αρετής, δηλαδή πως ο καθένας έχει μερίδιο σ' αυτήν, κι επομένως δικαιολογημένα δέχονται τη γνώμη του καθενός για πολιτικά ζητήματα. Το επιχείρημά του στηρίζεται σε μια αντιθετική σύγκριση της πολιτικής τέχνης προς τις άλλες τέχνες. Χρησιμοποιεί σε συσχετισμό μεταξύ τους δύο ενισχυτικά παραδείγματα από την εμπειρία του καθημερινού

βίου, το πρώτο με αυτόν που ισχυρίζεται ότι είναι καλός αυλητής, ενώ δεν είναι, και το δεύτερο με τον άδικο, που ομολογεί ότι είναι άδικος. Στην περιοχή των άλλων τεχνών θεωρείται συνηθισμένο και σώφρον να παραδεχθεί κάποιος πως δεν κατέχει μια απ' αυτές, γιατί ασφαλώς δεν είναι αναγκαίο και δεν είναι δυνατό να τις κατέχουν όλοι. Γι' αυτό, αν κάποιος ισχυριστεί υποκρινόμενος ότι είναι καλός αυλητής, θεωρείται τρελός. Στην περίπτωση όμως της πολιτικής αρετής θεωρείται παράλογο να παραδεχθεί κάποιος πως στερείται τελείως ηθικών αρχών και δεν σέβεται τη δικαιοσύνη· αντιθέτως και ο άδικος θα προσποιηθεί τον δίκαιο, ασφαλώς επειδή κρίνεται αναγκαία και δυνατή η κατοχή της πολιτικής αρετής από όλους τους πολίτες. Με το συγκεκριμένο επιχείρημα - τεκμήριο, ο Πρωταγόρας κατοχυρώνει το θεμέλιο της Αθηναϊκής δημοκρατίας, τη συμμετοχή όλων των πολιτών στη διαχείριση των κοινών.

Ωστόσο, οι αιτιολογήσεις του Πρωταγόρα στηρίζονται σε δεοντολογική διατύπωση («δειν φάναι», «ἀναγκαῖον μετέχειν») που δεν έχουν όμως αποδεικτική ισχύ. Δεν μπορούμε να πούμε δηλαδή ότι όλοι έχουν την πολιτική αρετή, επειδή όλοι πρέπει να ισχυρίζονται ότι είναι δίκαιοι και επειδή είναι αναγκαίο να μετέχουν όλοι σ' αυτήν. Το ζητούμενο είναι τι συμβαίνει και όχι τι πρέπει να συμβαίνει. Αποδεικνύει, λοιπόν, τι πιστεύουν οι άνθρωποι για την καθολικότητα της πολιτικής αρετής και όχι τι συμβαίνει στην πραγματικότητα. Επιπλέον, ένα ακόμη αδύναμο σημείο της επιχειρηματολογίας του Πρωταγόρα είναι η φράση «ἐάντε ὧσιν ἐάντε μη», που υποδηλώνει ότι υπάρχουν και άδικοι, κάτι που έρχεται σε αντίφαση με την καθολικότητα της πολιτικής αρετής.

B2.

Το επιχείρημα του Πρωταγόρα προκειμένου να αποδείξει την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής, στηρίζεται σε μια αντιθετική σύγκριση της πολιτικής τέχνης προς τις άλλες τέχνες και στον τρόπο αντιμετώπισής τους από τους Αθηναίους. Παραθέτοντας δύο παραδείγματα από την εμπειρία του καθημερινού βίου, το πρώτο σχετιζόμενο με αυτόν που ισχυρίζεται ότι είναι καλός αυλητής, ενώ δεν είναι, και το δεύτερο με τον άδικο, που ομολογεί ότι είναι άδικος, προσπαθεί να αναδείξει το διαφορετικό τρόπο αντιμετώπισης των εξειδικευμένων τεχνών και της πολιτικής αρετής στις κοινωνίες. Στην περιοχή των άλλων τεχνών θεωρείται συνηθισμένο και σώφρον να παραδεχθεί κάποιος πως δεν κατέχει μια απ' αυτές, γιατί ασφαλώς δεν είναι αναγκαίο και δεν μπορούν να τις κατέχουν όλοι· στην περίπτωση όμως της πολιτικής αρετής θεωρείται παράλογο να παραδεχθεί κάποιος πως στερείται τελείως ηθικών αρχών και δεν σέβεται τη δικαιοσύνη· αντιθέτως, ακόμη και ο άδικος πρέπει προσποιηθεί τον δίκαιο, επειδή κρίνεται αναγκαία η κατοχή της πολιτικής αρετής από όλους τους πολίτες («πάντας δειν φάναι εἶναι δικαίους», «ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχὶ μετέχειν αὐτῆς»).

Ο Πρωταγόρας, βλέποντας με ρεαλισμό την κοινωνική πραγματικότητα, περιβάλλει με το φιλοσοφικό μανδύα την άποψη του κόσμου ως προς τον άδικο· όπως προαναφέρθηκε, το να ομολογεί αυτός δημόσια την αλήθεια, ότι είναι δηλαδή άδικος, θεωρείται παραφροσύνη, επειδή αυτό αμαυρώνει την κοινωνική του εικόνα και επειδή ενδέχεται να του δημιουργήσει προβλήματα με τη δικαιοσύνη. Όλοι, λοιπόν, γενικά ισχυρίζονται ότι κάθε άνθρωπος πρέπει να

επιμένει ότι είναι δίκαιος, είτε είναι δίκαιος είτε δεν είναι. Και αν δεν τηρεί αυτή την αρχή, θεωρείται τρελός. Η απόκρυψη της αδικίας και η προσποίηση δικαιοσύνης δε θεωρούνται κακίες αλλά αρετές. Θα μπορούσαν να εκληφθούν ως προσπάθεια να μην απομακρύνονται οι άνθρωποι από τη δικαιοσύνη, έστω και με αυτόν τον τρόπο. Εξάλλου, στην έκφραση «*ἀμῶς γέ πως*», βρίσκεται η ένδειξη ότι εκείνο που απαιτείται αυστηρά να υπάρχει σε κάθε πολίτη δεν είναι το πιο υψηλό επίπεδο πολιτικής αρετής αλλά μόνο η ελάχιστη δικαιοσύνη. Εκεί θα στηρίξει ο Πρωταγόρας τη δική του συνεισφορά: οι άνθρωποι θεωρούν δεδομένες σε όλους κάποιες ηθικές αρχές. Για να γίνει όμως κάποιος καλός πολίτης και να κάνει κτήμα του την πολιτική αρετή, είναι απαραίτητη η συνδρομή της διδασκαλίας.

Συμπερασματικά, ο Πρωταγόρας παρουσιάζοντας την κοινωνία να χαρακτηρίζει αυτόν που δεν προσποιείται τη δικαιοσύνη ως τρελό, δείχνει την πεποίθηση των κοινωνιών ότι ακόμη και αυτοί που είναι άδικοι έχουν μέσα τους καταβολές της δικαιοσύνης· απλώς χρειάζεται η διδασκαλία, για να την εκδηλώσουν. Επίσης, ο Πρωταγόρας εμπιστεύεται την κοινή γνώμη και δίνει εμπειρικό χαρακτήρα στην επιχειρηματολογία κάτι που πηγάζει από τη γνωσιοθεωρία των σοφιστών περί της σχετικής αλήθειας.

B3.

Ο Πρωταγόρας στο επιμύθιο, αναφέρεται στην πρακτική των Αθηναίων στο δημόσιο βίο, προκειμένου να στηρίξει και με εμπειρική μεθοδολογία τα συμπεράσματα που προέκυψαν από το μύθο αναφορικά με την καθολικότητα, την αναγκαιότητα και τη δυνατότητα διδασκαλίας της πολιτικής αρετής. Παρουσιάζει τους Αθηναίους όταν κάνουν συζήτηση στην εκκλησία του δήμου για θέματα εξειδικευμένα, όπως οικοδομική, να δέχονται τη συμβουλή μόνο των ειδικών, ενώ όταν η συζήτηση αφορά πολιτικά θέματα να δέχονται ανεπιφύλακτα την άποψη όλων των πολιτών, επειδή κατά τη γνώμη του, ταιριάζει σε όλους τους πολίτες να έχουν συμμετοχή στην πολιτική ζωή και να εκφράζουν τη θέση τους. Αξιοσημείωτο, η χρήση αιτιολογικής μετοχής υποκειμενικής αιτιολογίας («*ὡς προσῆκον*») για να αιτιολογήσει την αναγκαιότητα συμμετοχής όλων, εφόσον η πολιτική αρετή υπάρχει σε όλους ως προδιάθεση και μετατρέπεται σε ενέργεια έμμεσα με δεδομένο τη συμμετοχή όλων στην πολιτική ζωή της δημοκρατικής Αθήνας.

Παράλληλα, και το επιχείρημά του Σωκράτη στηρίζεται στην αντιπαράθεση της πολιτικής τέχνης προς τις άλλες τέχνες ως προς τον τρόπο που τις αντιμετωπίζουν οι σοφοί Αθηναίοι στις δημόσιες συζητήσεις τους. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση των τεχνών που διδάσκονται, όπως είναι η αρχιτεκτονική ή η ναυπηγική, οι Αθηναίοι στις δημόσιες συζητήσεις τους δέχονται τη συμβουλή μόνο των ειδικών, στη περίπτωση όμως αποφάσεων για τη διοίκηση της πόλης επιτρέπουν στον καθένα (οικοδόμος, σιδεράς, έμπορος, ναυτικός, πλούσιος, φτωχός, ευγενής ή μη ευγενής) να εκφράσει τη γνώμη του. Επομένως, κατά το Σωκράτη, οι Αθηναίοι δε θεωρούν την πολιτική τέχνη εξειδικευμένη γνώση που αποκτάται με διδασκαλία, όπως οι άλλες τέχνες, αλλά ως μία ικανότητα που υπάρχει σε όλους χωρίς διδασκαλία.

Είναι φανερό, ότι και ο Πρωταγόρας και ο Σωκράτης περιγράφουν με τον ίδιο τρόπο την Αθηναϊκή ζωή, όμως αιτιολογούν διαφορετικά τη στάση των Αθηναίων καθώς ο πρώτος την

αποδίδει στην αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής για την κοινωνική ζωή και ο δεύτερος ειρωνευόμενος ότι η πολιτική αρετή δεν διδάσκεται την αποδίδει στη φύση του καθενός. Ίσως, ο Πρωταγόρας να μιλάει για ικανούς πολίτες, για πολίτες που μπορούν να διεκπεραιώσουν ιδιωτικά και δημόσια ζητήματα, ενώ ο Σωκράτης για αγαθούς πολίτες, θέση βέβαια που δεν αποδέχεται, εφόσον θεωρούσε ότι η αρετή είναι αποτέλεσμα γνώσης και όχι απλής εμπειρίας.

B4.

α. Σωστό

β. Λάθος

γ. Σωστό

δ. Σωστό

ε. Λάθος

B5.α.

ἴωσιν : εισιτήριο

δει : ένδεια

ἀνέχονται : έξη

είδῶσιν : συνείδηση

B5.β.

ἀρετῆς : «Για το Σωκράτη η **αρετή** είναι σύμφυτη με τη γνώση».

λόγος : «Ο **λόγος** είναι η ειδοποιός διαφορά του ανθρώπου από τα ζώα».

δημιουργική : «Η λογοτεχνία καλλιεργεί τη **δημιουργική** φαντασία».

Γ. Αδίδακτο κείμενο

Γ1. Μετάφραση

Κάθε φορά, λοιπόν, που ο λόγος στερείται και την προσωπική γνώμη του ρήτορα και το χρώμα και τις μεταπτώσεις της φωνής που γίνονται στη ρητορεία, καθώς επίσης και την επικαιρότητα και το ενδιαφέρον για την πράξη, και δεν υπάρχει τίποτα που να τον ενισχύει και να τον κάνει πιο πειστικό, αλλά γίνεται στερημένος και γυμνός από όλα γενικά όσα έχουν προαναφερθεί, τον απαγγέλλει, όμως, κάποιος χωρίς πειστικότητα και χωρίς να κάνει καθόλου φανερό το ήθος του σαν να απαριθμεί, εύλογα, νομίζω, φαίνεται ασήμαντος σε αυτούς που τον ακούνε. Αυτά ακριβώς και τον παρόντα λόγο σε πολύ μεγάλο βαθμό είναι δυνατόν να βλάψουν και να τον κάνουν, ώστε να φαίνεται κατώτερος.

Γ2α.

ἀναγιγνώσκη : ανάγνωθι

ἀπαριθμῶν : ἀπαριθμοῖεν

τοῖς ἀκούουσιν: ἀκούσεσθαι
μάλιστα' : μάλα
φαίνεσθαι : φανῆτε

Γ2β.

«τοῦ [...] προειρημένου ἅπαντος ἔρημοι γένωνται».

Γ3.α.

τῶν μεταβολῶν: αντικείμενο στο ρήμα "ἀποστερηθῆ" (ρήμα στέρησης)
τῶν προειρημένων: ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός, γενική αντικειμενική στο "ἔρημος" (επίθετο στέρησης) και επιθετική μετοχή με υποκείμενο το άρθρο της "τῶν"
γυμνός: απλό κατηγορούμενο που αναφέρεται στο εννοούμενο υποκείμενο "ὁ λόγος" μέσω του συνδετικού ρήματος "γένηται".
εἰκότως: επιρρηματικός προσδιορισμός τρόπου στο "δοκεῖ"
τοῖς ἀκούουσιν: δοτική προσωπική κρίνοντος προσώπου στο "δοκεῖ" (ρήμα δοξαστικό) και επιθετική μετοχή με υποκείμενο το άρθρο της "τοῖς"

Γ3.β.

«Ἄπερ καί τόν [...] ἐπιδεικνύμενον μάλιστα' ἂν βλάψει»: Κύρια πρόταση, κρίσεως, καταφατική.

Συντακτική αναγνώριση:

ἄπερ: υποκείμενο στα ρήματα "ἂν βλάψει" και "(ἂν) ποιήσειεν" (αττική σύνταξη)
τόν [...] ἐπιδεικνύμενον: αντικείμενο στο ρήμα "ἂν βλάψει" και επιθετική μετοχή με υποκείμενο το άρθρο της "τόν"
φαυλότερον: απλό κατηγορούμενο που αναφέρεται στο εννοούμενο υποκείμενο "τόν ἐπιδεικνύμενον" μέσω του συνδετικού ρηματικού τύπου "φαίνεσθαι".
φαίνεσθαι: επιρρηματικό απαρέμφατο σκοπού ως επιρρηματικός προσδιορισμός σκοπού στο ρήμα σκόπιμης ενέργειας "ποιήσειεν". (Υποκείμενο παρεμφάτου: "τόν ἐπιδεικνύμενον", σχέση ετεροπροσωπίας)